

Марина Новікова

ПОЛТАВСЬКІ СЮЖЕТИ ГРИГОРІЯ КОЧУРА

Біографія видатного перекладача, філолога, викладача ХХ століття Григорія Порфировича Кочура (1908–1994) легкою не була ніколи. Ані тоді, коли хлопцем він працював разом із батьком у сільському господарстві (родина була козацька, проте незаможна). Ані тоді, коли скінчивши сім класів “трудої школи” (на які перетворилися “після Жовтня” колишні гімназії), мав заробляти в сусідньому містечку Мена на вступ до університету (якого тоді вже теж не було: університети перейменовали в ІНО – Інститути Народної Освіти). Тим паче, нелегко було сільському хлопчаківі засвоїти науку Київського університету (або КІНО), де лекції з української та світової філології читали такі корифеї, як акад. А. Кримський, проф. С. Савченко, проф. М. Зеров [8, 12, 15].

Та чи не найдраматичніші сторінки людської і творчої біографії Г. Кочура пов'язані саме з Полтавою. Потрапив він до Полтави досить круглястим шляхом. Після закінчення КІНО поїхав викладати світову (“західну”, за термінами тогочасся) літературу й теорію літератури до Молдови. Згодом перебрався до Вінниці. Почалася війна. Педінститут евакуювали до Харкова. Вважалося, що за якихось кілька місяців “наші” виженуть гітлерівців з України, тож усі повернуться до своїх звичних місць праці та проживання. “Тимчасово” Кочура направили до Полтавського педінституту – для тієї ж роботи, за тими самими спеціальностями.

Але не так сталося, як гадалося. Окупація Полтави тривала майже два роки. Інститут, звісно, вже не працював; молодь масово вивозили до Німеччини, а жити з дружиною та двома дітьми, сином та донькою, якимось було треба... Кочур влаштується до Полтавського музею; паралельно йде “на заробітки” коректором у газету “Голос Полтавщини” – зрозуміло, газету “під-окупаційну”. Протягом 1942–1943 років устигає надрукувати там низку своїх статей, переважно ювілейних: про М. Черемшину [5], П. Верлена [10], Стендаля [13], С. Маларме [14]. Одна з тодішніх його публікацій мала оглядовий перекладознавчий характер [9], дві інші – мистецтвознавчий [4, 7].

Усі ті публікації (на загал, сам факт “співпраці з окупантами”) ляжуть у “діло Г. П. Кочура” після повернення радянської влади. Ученого буде засуджено на 10 років (та ще на 5 років обмеження в правах) і заслано на Північ, до Воркутинських вугільних шахт. Амністують (а потім реабілітують) його та дружину вже наприкінці 1950-х. Лише після того видатний філолог зможе повернутися – не до Києва (попри клопотання Максима Рильського, Євгена Дроб'язка та ін.), а тільки до підкиївського Ірпеню, – й почнеться новий, теж аж ніяк не безхмарний, однак й напрочуд плодотворний, творчий період його біографії.

Повернімося, однак, до Полтави. Полтавські публікації Григорія Порфировича

донедавна залишалися “закритою зоною”, оскільки засекречено було всю “підкупаційну” пресу. Тому, приміром, ці публікації не потрапили навіть до найфундаментальніших бібліографічних довідників про Кочурове життя та літературну діяльність [1]. Одну з них встигли долучити до новітнього двохтомника Кочурових статей, рецензій, інтерв’ю та інших літературних і перекладознавчих розвідок. Це стаття про М. Черемшину [6] (у примітках М. Стріхи (с. 591) вказано, що “публікації в українській пресі доби німецької окупації стали головною причиною арешту Г. П. Кочура в 1943 році і його подальшого 10-річного ув’язнення в Ітинському концтаборі”).

Інші статті лише почасти ввійшли до цієї збірки за пізнішими “післяполтавськими” виданнями. Стаття про Ж. М. Ерідіа – як передрук коротенької передмови до перекладів Д. Паламарчука [2] (остання прижиттєва публікація Г. П. Кочура). Стаття про П. Верлена – теж як передмова до Верленової збірки поезій у “троїстому” перекладі М. Рильського, М. Лукаша та Г. Кочура [11]. Зовсім нема у двохтомнику “полтавських” статей про С. Маларме (хоч він був улюбленцем перекладача ще за студентські часи) та Стендаля (хоч є там Г. Флобер та Е. Золя). І навпаки, серед нещодавно відкритої частини архіву НКВС–КДБ Полтавщини, а саме серед примірників газети “Голос Полтавщини” (а вони не всі й уціліли, чи то волею обставин, чи то якоюсь іншою волею), не знайдено допоки статті про Ф. Шиллера – певно, також ювілейної. Вона має там бути неодмінно, позаяк є про неї усні свідчення Григорія Порфіровича (у спогадах проф. В. Л. Скуратівського, та й моїх також). Коли Кочура запитували: про що ж усе-таки він писав у тій злочасній “підкупаційній” газеті? – відповідав: “– Ну, було там про різні ювілеї, наприклад, Шиллера...”. А слідом, гірко посміхаючись (мабуть, пригадуючи свої допити “із пристрастієм”), додавав: “– Звісно, побіч були інші тексти, не тільки про Шиллера...”.

Чи відрізнялися ті “кримінальні” версії Кочурових статей од версій пізніших, “легальних”? Чи “адаптував” він свої тексти до жорстких (або й жорстоких) вимог окупаційного режиму? Відповідь дає хоч би той факт, що згадану статтю про Черемшину можна було передрукувати через 66 років (!) по тому, за “пострадянських” умов, – і нічогосінько в ній не змінювати й не виправляти.

Неважко припустити, що таке могло бути не завжди. Черемшина (зарівно з іншими письменниками-об’єктами Кочурових “полтавських” друків) – класик, до того ж давно (відносно давно) покійний. (Вартий уваги, одначе, свідомий вибір отих Кочурових “об’єктів”: він наочно не хоче “підспівувати” нацистському режимові, – а за умов окупаційних це можна було б виправдати набагато легше, аніж за умов, скажімо, “застою”). Але що ж бачимо у друках, де йдеться про щось сучасніше? Може, саме там криється “кримінал”, за якого літературознавця було так тяжко покарано?

Одну з відповідей дає рецензія (або ж “думка глядача”, за власним Кочуровим висловом), що її пропонуємо нині читачеві. Названа – “На прем’єрі”, тобто присвячена свіжій події у “підкупаційному” полтавському житті: постанові “Марусі Богуславки” М. Старицького в міському театрі (серпень 1942 р.).

Безперечно, окупаційна влада дозволила цю виставу з багатьох своєкорисних “ідеологічних” причин. По-перше, вистава знаменувала, мабуть, “розквіт української культури під німецькою орудою”. По-друге, вона нібито підтверджувала, що місто живе цілком звично і жодного опору новій владі серед полтавців (а може, й усіх українців) нема. По-третє, сигналізувала: прийшла влада вкорінюється в нас міцно й надовго, – інакше навіщо заходитися навколо “місцевої культури”?..

Що все це було на ділі не зовсім так (або й зовсім не так), мимовільно свідчать суміжні матеріали. А побіч таки були (перефразовуючи Г. Кочура) тексти не тільки про Старицького. Побіч була гаряча фронтова хроніка з промовистим титулом “Сталінград”. Та придивляючись сьогодні уважніше до Кочурового тексту, помічаємо там і певний другий план – те, що в добу “застою” назвуть Езоповою мовою. Опанував цю мову, схоже, не тільки рецензент, а й Полтавський театр.

Звичайно ж, “Маруся Богуславка” – це класика. Але до того вона ще й “п’єса, у якій звучать національно-героїчні мотиви”. І лейтмотив вистави (на ньому окремо зупиняється Кочур) – це спів козаків-невольників (на музику Б. Лепкого “Чуєш, брате мій...”). Рецензент чомусь наполягає, що пісня “характером своїм цілком належить до нашого часу”. І закидає театрові: “...у виконанні були заглушені до певної міри ті риси глибокого трагізму, <...> якими так вражає ця пісня”. Зауваження ззовні суто естетичне, – поки ми не прочитає-

мо його в контексті війни й окупації... Навіть те, що “нова влада” висувала як доказ своєї невмирущості, у тому ж таки контексті читається як доказ невмирущості вільної України.

Можна було б зосередитися й на інших аспектах цього відгуку. На вишуканій Кочуровій мові (що так контрастує з драматичним подієвим планом). На його музикознавчій ерудиції. На європейському векторі Кочурових мистецьких проєкцій та орієнтацій (а III рейх, між іншим, зовсім не був палким прихильником культурної Європи, вважаючи її “гнилою” та “декадентською”, як і сталінські ідеологічні служби). Але перша й головна мета нашої публікації – повернути в широкий науковий та читацький обіг призабутий “полтавський”, тобто справді український, тобто щиро-кочурівський, живий і донині текст.

Література

1. Григорій Кочур: Бібліогр. покажч.: У 2 ч. / Уклад. Г. Домбровська, З. Домбровська; Наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак; Редкол.: Б. Якимович (голова) та ін. – 2 вид., доопрац. і доповн. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с., 32 с. іл., портр. – (Українська бібліографія. Нова серія).
2. Кочур Григорій. [Вступне слово до поезій Ж. М. Ередіа зі збірки “Трофеї” у перекладі Д. Паламарчука] / Григорій Кочур // Всесвіт. – 1994. – № 10. – С. 123.
3. Кочур Г. Ж. М. Ередіа / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1942. – Ч. 116 (134). – 31 серпня. – С. 2.
4. Кочур Г. З життя художніх майстерень / Г. Кочур // Голос Полтавщини. Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1942. – Ч. 101 (119). – 16 серпня. – С. 3.
5. Кочур Г. Марко Черемшина / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить двічі на тиждень. – 1942. – Ч. 44 (62). – 28 травня. – С. 3.
6. Кочур Григорій. Марко Черемшина / Григорій Кочур // Кочур Григорій. Література та переклад. Дослідження. Рецензії. Літературні проєкти. Інтерв'ю / Упоряд. Андрій та Марія Кочури. Передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 304–307.
7. Кочур Г. На прем'єрі (думка глядача) / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1942. – Ч. 99 (117). – 14 серпня. – С. 4.
8. Кочур Григорій. Пам'яті вчителя [До 20-ліття від дня смерті С. Савченка] / Григорій Кочур // Літературна Україна. – 1962. – 26 січня.
9. Кочур Г. Переклад в українській літературі / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1943. – Ч. 127 (145). – 27 вересня. – С. 2.
10. Кочур Г. Поль Верлен / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить двічі на тиждень. – 1942. – Ч. 77 (95). – 18 липня. – С. 3.
11. Кочур Григорій. Поезія Поля Верлена: [Передмова] / Григорій Кочур // Верлен П. Лірика / Пер. з фр. М. Рильський, М. Лукаш, Г. Кочур. – К.: Дніпро, 1968. – С. 5–24. – (Серія “Перлини світової лірики”).
12. Кочур Григорій. Про Миколу Зерова / Григорій Кочур // Кочур Григорій. Література та переклад. Дослідження. Рецензії. Літературні проєкти. Інтерв'ю / Упоряд. Андрій та Марія Кочури. Передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 391–399.
13. Кочур Г. Стендаль / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1942. – Ч. 121 (139). – 13 вересня. – С. 2.
14. Кочур Г. Стефан Малларме / Г. Кочур // Голос Полтавщини: Український часопис міста й села. Виходить щоденно. – 1943. – Ч. 127 (145). – 27 вересня. – С. 2.
15. Кочур Григорій. Трохи споминів (До 80-річчя з дня народження С. В. Савченка) / Григорій Кочур // Кочур Григорій. Література та переклад. Дослідження. Рецензії. Літературні проєкти. Інтерв'ю / Упоряд. Андрій та Марія Кочури. Передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. – К.: Смолоскип, 2008. – Т. 1. – С. 304–307.